

Glava XV

U OPERACIJAMA ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE ZEMLJE (3. 4—15. 5. 1945)

1. SREMSKA OPERACIJA

Krajem marta 1945. Generalštab Jugoslovenske armije razradio je plan izvođenja operacije za konačno oslobodjenje zemlje.¹⁾ U planu su utvrđeni osnovni elementi operacije, kao što su sastav, grupisanje i zadaci armija i korpusa koji nastupaju sa fronta i zadaci korpusa i drugih jedinica koje su se nalazile u pozadini neprijateljskog fronta.

Do početka završnih operacija (kraj marta 1945) 1. armija držala je front u Sremu; 3. armija (16. 36. i 51. divizija) nalazila se na dravskom frontu, a u operativnom pogledu bili su joj potčinjeni 6. korpus (12. i 14. divizija) u Slavoniji i 10. korpus (32. i 33. divizija) na području Hrvatskog zagorja, Kalnika, Moslavine i Podravine; 2. armija (17. 23. 25. 28. i 45. divizija) operisala je u sjevernom dijelu istočne Bosne (u Semberiji, Posavini i prema Doboju); Operativna grupa korpusa (2. 3. i 5. korpus) nalazila se pred operacijom za oslobodjenje Sarajeva i šire prostorije oko njega.

Prvi zadatak 1. armije u završnim operacijama bio je proboj sremskog fronta. S obzirom na solidno organizovanu i fortifikacijski potpuno izgrađenu poziciju odbranu neprijatelja na sremskom frontu u zoni od Mohova na Dunavu do Batrovaca na Bosutu, s pravom se računalo da bi snage 1. armije, upućene samo na frontalni proboj, pretrpjele osjetne gubitke. S druge strane, bočni položaj 3. armije na dravskom frontu u Baranji i 2. armije u istočnoj Bosni, u odnosu na isturen i sremski front, davao je mogućnost da se ovaj neprijateljski front izmanevriše, a njegove snage na toj prostoriji okruže i unište.

Imajući sve to u vidu, Generalštab JA je, poslije sastanka sa komandantima armija kod maršala Tita, izradio osnovnu zamisao sremske operacije koja se ispoljavala u slijedećem: da se kroz utvrđenu zonu

1) Prema odluci vrhovnog komandanta, maršala Tita, NOV i POJ je 1. marta 1945. reorganizovana u Jugoslovensku armiju, Mornarica NOVJ u Jugoslovensku mornaricu, a Vrhovni štab u Generalštab Jugoslovenske armije. Naredbom Vrhovnog komandanta od 2. marta 1945. formirana je 4. jugoslovenska armija. U njen sastav su ušli 8. 11. i 7. korpus.

sremskog fronta uputi samo dio snaga 1. armije, a sa drugim njenim snagama da se izvrši obuhvatni manevar opštim pravcem Bijeljina — Brčko—Županja—Cerna—Ivankovo (zapadno od Vinkovaca) i u sadejstvu dijela snaga 3. armije, koja forsira Dravu, da se odsijeku i unište neprijateljske snage na sremskom frontu.

Za tu operaciju u sastav 1. armije ušli su 15. makedonski korpus sa 42. i 48. divizijom, 2. proleterska, 17. i 22. divizija, 2 tenkovska brigada, Inženjerijska brigada i Dopunska brigada.²¹

U duhu osnovne zamisli i cilja operacije, Štab 1. armije izvršio je grupisanje snaga i postavio im slijedeće zadatke:

1. *Južna operativna grupa* (2, 5. i 17. divizija) ojačana teškim divizionima 6. proleterske i 23. divizije, tenkovskim bataljonom 2. tenkovske brigade i inženjerijskim bataljonom Inženjerijske brigade razbija neprijatelja na prostoriji Bijeljina—Brčko, forsira Savu i, zajedno sa Bosutskom operativnom grupom, nastupa pravcem Županja—Cerna—Ivankovo, te zajedno sa snagama 3. armije, koje nastupaju sa sjevera, presijecaju odstupnicu neprijateljskim jedinicama na sremskom frontu.

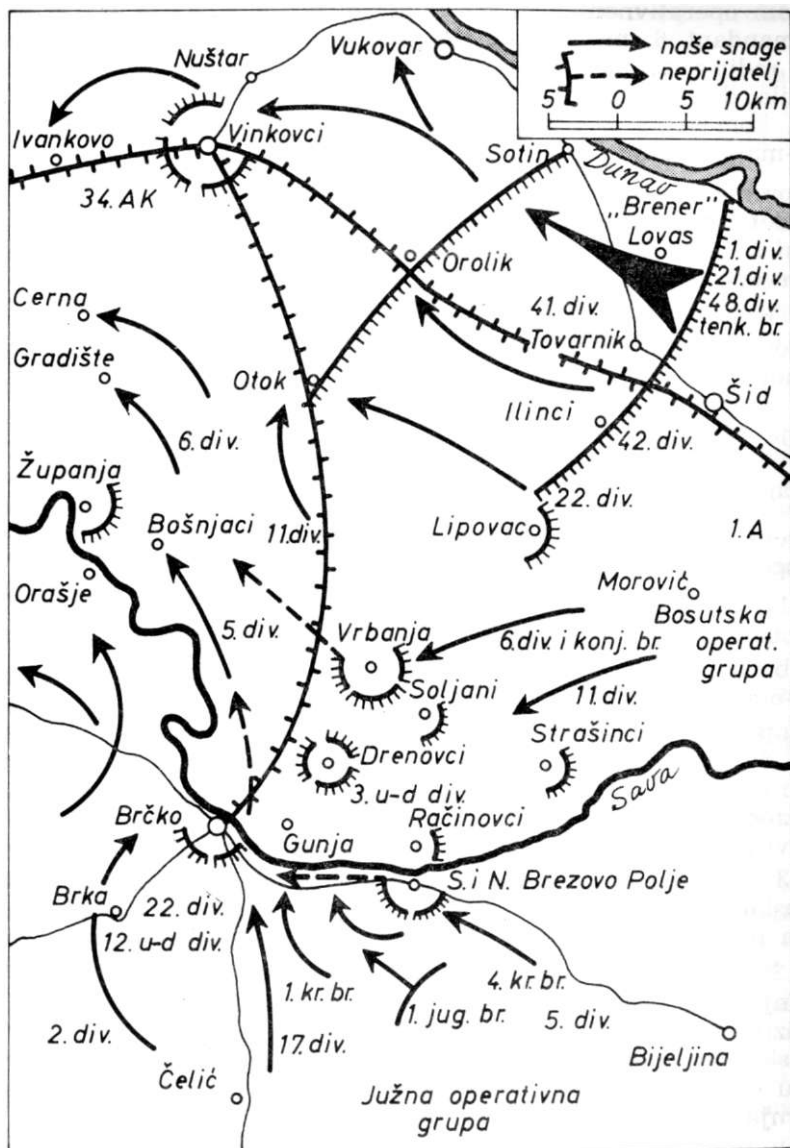
2. *Bosutska operativna grupa* (6. proleterska divizija, 11. divizija i konjička brigada) razbija neprijateljske jedinice na prostoriji Strašinci—Vrbanja—Gunja, čime olakšava forsiranje Save Južnoj operativnoj grupi, a dejstvom u pravcu Otoka ugrožava desni bok neprijateljskih snaga na utvrđenoj zoni sremskog fronta. Nakon spajanja sa Južnom operativnom grupom, ulazi u njen sastav i zajednički nastupaju u pravcu Vinkovaca.

3. *Snage 1. armije na sremskom frontu* (1. proleterska, 21, 22, 42. i 48 divizija, 2. tenkovska i Inženjerijska brigada) vrše proboj utvrđene neprijateljske zone sa težištem na desnom krilu opštim pravcem Novak Bapska—Lovaš—Vukovar, s tim da unište neprijatelja i da se što brže spoje sa jedinicama 3. armije na pravcu Vukovar—Osijek i sa lijevim krilom 1. armije u širem rejonu Vinkovaca.

Da bi se ovaj plan operacije ostvario, Južna i Bosutska operativna grupa divizija otpočele su dejstva 3. aprila, 3. armija je glavnim snagama otpočela forsiranje Drave između Valpova i Osijeka noću 11/12. aprila, a proboj utvrđene zone sremskog fronta počeo je 12. aprila u 5 časova.

Lijevo krilo 1. armije (tj. Južna i Bosutska operativna grupa) trebalo je da izbije zapadno od Vinkovaca 12. aprila i da se spoji sa dijelom snaga 3. armije na liniji selo Mikanovci—Vinkovci, dok bi snage u Šremu probile utvrđenu sremsku zonu i za tri dana (12—14. aprila) ovladale prvim, glavnim, a odmah zatim i drugim pojasom odbrane (na liniji Sotin—Orolik) i 14. aprila oslobodile Vinkovce.

2) Početkom aprila 1945. 1. armija imala je u svom sastavu deset divizija i četiri samostalne brigade — 111.078 boraca, 355 topova, 1.152 minobacača, 55 tenkova, 4.993 mitraljeza i puškomitraljeza i 52.742 puške. Pred početak završnih operacija 2. armija imala je 58.040 boraca, 42 topa, 398 minobacača, 1.566 mitraljeza i puškomitraljeza i 18.216 pušaka, a 1. maja brojala je oko 110.000 boraca; 3. armija 1. aprila 1945. imala je 41.148 boraca, 175 topova, 441 minobacač, 1.277 mitraljeza i puškomitraljeza i 14.666 pušaka. (Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, Nikola Anić, Sekula Joksimović i Mirko Gutić, VII, Beograd 1982, str. 471—473).

*U borbama za proboj sremskog fronta
(3. 4—14. 4. 1945)*

Da bi se ostvarilo uspješno sadejstvo i komandovanje, u 1. armiji riješeno je da Južnom i Bosutskom operativnom grupom divizija, zbog značaja borbi lijevog krila armije, komanduje komandant armije general-potpukovnik Peko Dapčević. On je sa sobom imao nekoliko operativnih oficira iz Štaba armije i održavao radio-vezu sa Štabom armije i štabovima 2, 5. i 17. divizije. Bosutskom operativnom grupom je do spajanja

sa Južnom operativnom grupom komandovao general-major Doko Jovanić, komandant 6. proleterske divizije. Komandant armije je sa njim održava radio-vezu preko Štaba armije, a bilo bi povoljnije da je radio-veza bila direktna. Operacijom proboja utvrđene zone rukovodili su politički komesar pukovnik Mijalko Todorović i načelnik Štaba armije general-major Milutin Morača. Stab armije nalazio se u Erdeviku.

Pripreme za izvođenje operacije izvršene su pravovremeno. Naravno je detaljno razrađen plan proboja neprijateljske utvrđene zone. Utvrđeni su i planovi sadejstva sa avijacijom i Dunavskom ratnom flotilom Crvene armije.

Cio prostor od Donjeg Miholjca na Dravi, pa Dravom i Dunavom do Mohova, a odatle utvrđenom sremskom zonom do bosutskih šuma i u istočnoj Bosni do Janje, Celića, Srmice, Gračanice i grebena Ozren-planine, a po dubini do linije Podravska Slatina—Slavonska Požega, branio je njemački 34. armijski korpus, što znači da se ovaj korpus nalazio u odbrani prema 3. 1. i 2. armiji. Cijeli prostor njegove odbrane označavan je u njemačkim visokim komandama nazivom sremski front.

Početkom aprila 1945. godine 34. armijski korpus bio je u slijedećem rasporedu:

— 11. poljska vazduhoplovna divizija, sa jedinicama ojačanja, na desnoj obali Drave i Dunava, od Donjeg Miholjca do Vukovara;

— borbena grupa »Brenner« (jedan landesšicen-bataljon i bataljon 3. ustaško-domobranske divizije) od Sotina do Opatovca;

— ojačana 41. pješadijska divizija na sremskoj utvrđenoj zoni (od Mohova do Lipovca): 963. tvrđavska brigada od Telarevićevog salaša do sjeverno od Tovarnika, 41. divizija od 963. tvrđavske brigade pa zaključno do Lipovca, 842. njemačko-kavkaski i 845. njemačko-arapski bataljon na Spačvi južno i zapadno od Lipovca;

— 3. ustaško-domobranska divizija (glavnina) i dijelovi bjelogardijskog Ruskog zaštitnog korpusa između bosutskih šuma i Save sa glavnim snagama na liniji Vrbanja—Drenovci—Račinovci, a sa isturenim jedinicama u selima Jamena, Strašinci i Soljani;

— njemačka 22. grenadirska divizija, glavnina 12. ustaško-domobranske divizije, jedinice Majevičkog i Trebavskog četničkog korpusa i dijelovi Ruskog zaštitnog korpusa (svi pod komandom Štaba 22. divizije) držali su front na prostoru Brezovo Polje—Bijeljina—Čelić—s. Palanka—s. Gornja Brka—Brčko; slabiji dijelovi 12. ustaško-domobranske divizije — u rejonu Orašja i Bosanskog Samca, štabovi 22. njemačke i 12. ustaško-domobranske divizije nalazili su se u Brčkom;

— na drugom pojasu odbrane 34. armijskog korpusa koji se protezao linijom Valpovo—Đakovačka Satnica—Đakovo—Strizivojna—Vrpolje—Beravci—Jaruge na Savi nalazili su se 8. domobranski lovački puk, 2. ustaška brigada, 594. protivavionski divizion i pozadinske jedinice i ustanove korpusa;

— za borbu protiv 6. slavonskog korpusa i radi obezbjeđenja važnih objekata u pozadini 34. armijskog korpusa na prostoru Papuka, Krndije i Dilj-planine, određena je njemačka policijska divizija »Stefan«;

— Štab 34. armijskog korpusa bio je u Nuštaru (sjeveroistočno od Vinkovaca).

Ukupna jačina svih neprijateljskih snaga pod komandom 34. armijskog korpusa iznosila je oko 120.000 vojnika, oko 700 topova, nekoliko desetina tenkova i veliki broj drugog teškog i lakog naoružanja.³¹ Njihov Zadatak je bio da odsudno brane posjednutu odbrambenu zonu sve dok zadnji dijelovi 21. brdskog armijskog korpusa ne pređu kod Slavenskog Broda iz Bosne u Slavoniju. Naime, 21. brdski armijski korpus (jačine oko 80.000 vojnika, sa oko 550 artiljerijskih oruđa i minobacača, 18 oklopnih automobila i sa pješadijskim naoružanjem) izvlačio se od Sarajeva dolinom rijeke Bosne prema Slavanskom Brodu. Protiv njega vodili su borbu 2, 3. i 5. korpus. U kasnijim borbama jedinice 21. armijskog korpusa biće upotrebljene protiv 1. i 2. armije.

Da bi iz Srema stigla u Semberiju u sastav Južne operativne grupe, 5. divizija morala je da izvrši marš sa prostorije Ilok—Erdevik na Sremsku Mitrovicu, zatim preko Sapca na Zvornik, u kome je postojao jedini most u donjem toku Drine. Put od Iloka i Erdevika do prostorije Janja—Bijeljina, čija dužina iznosi oko 210 km, divizija je prešla za sedam dana i 3. aprila stigla na prostoriju Bijeljina—Janja.

Do toga vremena na prostoru Bijeljine borbu je vodila 17. divizija, a na pravcu Celić—Brčko 28. divizija 2. armije. Pošto je dobila obavještenje da neprijatelj napušta Bijeljinu, 17. divizija je u toku noći 2/3. aprila ometala povlačenje 65. puka 22. grenadirske divizije, a u borbi 3. aprila njene jedinice primakle su se Brezovom Polju dostigavši liniju s. Bukvari—Molitvište.

Na pravcu Čelić—Brčko 2. proleterska divizija je u toku noći 4/5. aprila smijenila 28. diviziju.

Četvrtog aprila komandant 1. armije Peko Dapčević izdao je zapovijest divizijama Južne operativne grupe za nastupanje u pravcu Brčkog.⁴ Peta divizija nastupala je na pravcu Novo i Staro Brezovo Polje—Brčko; 17. divizija lijevo od 5. divizije, na pravcu s. Potočari—Brčko; 2. proleterska divizija pravcem s. Palanka—s. Brod—Brčko. Ona je imala vezu sa desnokrillnom divizijom 2. armije.

Borbe naših divizija na prostoru Brezovo Polje—Brčko bile su izuzetno teške. Neprijatelj je bio jak i uporan. U tim borbama obje strane imale su velike gubitke.

Kao prethodnica 5. divizije 4. krajiška brigada je oko 15 časova 4. aprila kod Novog Brezovog Polja uspostavila kontakt sa neprijateljem,

3) ORNJ, II, str. 570—571; Hronika Sremski front, str. 309—311.

Njemačka 22. divizija u aprilu 1945. imala je 16, 47. i 65. puk, artiljerijski puk (6 topova 75 mm i 4 topa 105 mm), izviđački bataljon, pionirski bataljon, poljski dopunski bataljon, tenkovski izviđački bataljon (15 tenkova srednje tonaže), sanitetsku četu i druge manje divizijske dijelove, ukupno oko 6.000 ljudi (iz saslušanja ratnog zarobljenika E. Lavala, komandanta 47 puka, Zbornik XI/1, 35, napomena 5).

4) Zbornik XI I, 21.

oko 19 časova zauzela je na tom pravcu prvu odbrambenu liniju i zaplijenila dva topa. Do ponoći toga dana 1. i 4. krajiška brigada na svojim pravcima napada smijenile su jedinice 17. divizije.

Podržane vatrom artiljerijske brigade i teških divizionara 6. proleterske i 23. divizije i našom avijacijom, obje brigade su u toku 5. aprila, u nastojanju da bočnim napadima presijeku neprijateljskim snagama u Starom i Novom Brezovom Polju odstupnicu cestom za Brčko, osvajale dijelove ove ceste, ali je neprijatelj žestokim protivnapadima povraćao izgubljene položaje i uspio se povući prema Brčkom. Oko 23 časa 5. aprila 4. krajiška brigada zauzela je Novo i Staro Brezovo Polje. Ona je nanijela neprijatelju znatne gubitke, zarobila je 43 vojnika, ali je i sama imala velike gubitke: 103 mrtva i 189 ranjenih. U isto vrijeme 1. krajiška brigada sadejstvovala je 4. krajiškoj napadima na neprijateljske jedinice na komunikaciji Brezovo Polje—Brčko i zauzimanjem sela Slijepčevića i Gredica.

Sutradan, 6. aprila, 1. krajiška i 1. jugoslovenska brigada uz snažnu podršku artiljerije nastavile su nastupanje preko Kobelić-njiva i Gredica prema Brčkom. Zbog lošeg vremena naša avijacija nije mogla da djeluje. Neprijatelj je na svakom koraku pružao žestok otpor. Ipak su naše jedinice uveče toga dana stigle do grada, na njegovoj istočnoj strani probile spoljnu odbranu i zauzele fabriku špirita.

Istog dana borbe na prilazima gradu vodile su jedinice 17. i 2. proleterske divizije, koja je presjekla cestu Brčko—Samac. Osobito teška borba vođena je u selu Brod, koji su naši zauzeli 7. aprila.

Kao i druga svoja uporišta neprijatelj je i Brčko utvrdio bunkerima, rovovima i žičanim preprekama, a mnoge tvrde zgrade osposobio za dužu odbranu. No, pod snažnim pritiskom jedinica Južne operativne grupe sa juga, i jedinica Bosutske operativne grupe sa istoka na njegove posade sjeverno od Save u Vrbanji, Drenovcima i Đurićima, neprijatelj je bio prisiljen da napusti Brčko. Kada su 6. aprila jedinice 6. proleterske divizije zauzele Vrbanju, komandant 22. njemačke divizije izvukao je iz Brčkog svoj 16. grenadirski puk i uputio ga da povрати ovo mjesto. Međutim, teške borbe u gradu nastavljene su i 7. aprila, a naša avijacija je tukla neprijateljske jedinice u Gunji i prema Vrbanji.⁵⁾ Grad je zauzet toga dana oko 20 časova, ali je neprijatelj srušio most na Savi i uništio ili prebacio na lijevu obalu rijeke sva priručna plovna sredstva. Kontrolu Save kod Brčkog organizovao je posjedanjem lijeve obale rijeke.

Prema podacima iz divizijskog Operativnog dnevnika, 5. divizija je u borbama za Brezovo Polje i Brčko imala 158 poginulih i 690 ranjenih." Prilikom izviđanja poginuo je Ivan Minović Vorona, major Crvene armije, instruktor u artiljerijskoj brigadi divizije.

5) U Brčkom su 6. aprila uveče ostali: 47. pješadijski puk, 22. tenkovski bataljon, 22. inženjerski bataljon — svi iz 22. divizije, 3. ustaško-domobranska brigada i neke četničke jedinice.

6) U borbama na prostoru Brezovo Polje—Brčko neprijatelj je imao 2.349 mrtvih i 2.320 zarobljenih, zaplijenjena su 3 topa, 2 minobacača, 182 automatska oruđa, 2.300 pušaka i drugog naoružanja i opreme (Izvod iz operacijskog dnevnika Staba Južne operativne grupe, Zbornik XI/1, 69).

Napad Bosutske operativne grupe u početku se razvijao uspješno. Jedanaesta divizija već 4. aprila zauzela je Jamenu i Strašince, a zajedno sa Konjičkom brigadom i Soljane. Idućeg dana zauzela je Račinovce, ali je neprijatelj povratio Soljane. Šesta divizija je 6. aprila zauzela Vrbanju, značajno neprijateljsko uporište između Brčkog i Županje, čime je ugrozila njegove snage južno od Vrbanje i u Brčkom. Slijedećeg dana vodene (u borbe za Soljane i Đuriće i kod Drenovaca. Neprijatelj je jedinicama povučenicima iz Brčkog pojačao posade u tim selima i zaustavio dalje napredovanje 11. divizije, a 8. aprila povratio Vrbanju. Devetog aprila naši su ponovo zauzeli Soljane. Sve do 11. aprila neprijatelj je zadržao 1. niju Đurići—Drenovci—Vrbanja.

Rušenjem mosta kod Brčkog neprijatelj je sa bojišta izolovao Južnu operativnu grupu divizija, a snagama koje je povukao iz Brezova Polja i Brčkog ojačao odbranu sjeverno od Save, na liniji Đurići—Drenovci—Vrbanja, čime je zaustavio dalji prodor Bosutske operativne grupe.

Još u toku planiranja sremske operacije Štab 1. armije predvidio je da neprijatelj može da poruši most na Savi u Brčkom, pa je preduzeo mjere da se za potrebe Južne operativne grupe u Sremskoj Mitrovici prikupne plovna sredstva i da se u odgovarajućem vremenu upute uzvodno prema Brčkom. Tako su 4. aprila u Sremskoj Mitrovici prikupljene tri skele i šest motornih čamaca, 6. aprila krenula su sa Drine za Brezovo Polje dva veća šlepa, a 9. aprila stiglo je u Brezovo Polje 20 gumenih čamaca. Kao što se vidi, kasnilo se u prikupljanju plovnih sredstava, a na teškom šlepu, kojim su se prevozili tenkovi, desio se kvar, pa tenkovski bataljon nije učestvovao u borbama južno od Save. U svemu, pripreme za forsiranje Save trajale su tri dana. S obzirom na to da su se plovna sredstva prikupljala sa raznih strana, pripreme za forsiranje rijeke i nisu trajale dugo, ali je komandant 22. njemačke divizije iskoristio to vrijeme i efikasno se suprotstavio pritisku Bosutske operativne grupe, i kasnije, bez većih teškoća, povukao jedinice ka Županji i Babinoj Gredi.

U iznalaženju mogućnosti za forsiranje Save komandant 1. armije uputio je 2. proletersku diviziju prema Orašju i Bosanskom Samcu. Vodeći oštre borbe sa ustaškim i četničkim snagama, ta divizija je 8. aprila zauzela Orašje, ali 11. aprila Bosanski Samac. Trinaestog aprila otpočela je da forsira Savu kod Orašja.

Na forsiranje Save kod Brčkog prva je krenula 5. divizija,⁷⁾ uz stručnu pomoć inženjerijskog bataljona divizije i pionirskih četa sve tri brigade, 10. aprila od 19,30 do 24 časa forsirala je Savu 1. jugoslovenska brigada, i to na dva mjesta: kod porušenog mosta u Brčkom i 5 km uzvodno kod Prnjatovičevog stana. Prva krajiška brigada bila je određena da vatrom štiti njeno forsiranje rijeke. Međutim, ona je bez dodira sa neprijateljem zauzela željezničku stanicu i selo Gunju i uspostavila mostobran za prebacivanje ostalih snaga 5. divizije. Za njom se do 3 časa 11. aprila prebacila 1. krajiška brigada, do 11 časova prebacila se 4. krajiška, a do

7) Naređenje Štaba 5. divizije od 10. aprila 1945. za forsiranje Save, Zbornik XL 1, 44.

19 časova prebačene su artiljerijska brigada i druge jedinice divizije. Kod Gunje je 1. jugoslovenska brigada ujutro 11. aprila uspostavila vezu sa jedinicama 11. divizije.

Komandant armije je 12. aprila preuzeo komandu nad obe grupe divizija i usmjerio dejstva u pravcu Županje i Vinkovaca. U tim dejstvima 5. divizija je poslije oštne borbe noću 12/13. aprila zauzela Posavske Podgajce, a 13. aprila u 22 časa Županju. U tim borbama divizija je imala 50 poginulih i 231 ranjenog. Neprijatelj je imao oko 190 mrtvih, više ranjenih i 216 zarobljenih.⁸⁾ Trinaestog aprila 6. proleterska divizija zauzela je s. Gradište (9 km sjeverno od Županje), a 5. brigada 11. divizije ušla je u s. Otok bez borbe.

Glavne snage 3. armije — 16. i 36. divizija, 12. aprila zauzele su na prostoru Valpova i Josipovca mostobran na Dravi širine oko 20 i dubine 6—8 km, a 13. i 14. aprila Štab armije usmjerio je ove divizije u pravcu Donjeg Miholjca i Našica, jer je sremska operacija 13. aprila praktično već bila završena.

Snage 1. armije u Sremu, podržane snažnim dejstvom naše avijacije, za dva dana borbi (umjesto planirana tri dana) probile su utvrđenu zonu sremskog fronta i neprijatelju nanijele velike gubitke u ljudstvu i materijalu. Tom velikom uspjehu mnogo su doprinijele sveukupne borbe lijevog krila 1. armije i uspješno forsiranje Drave od strane 3. armije. Ugrožen na sremskom frontu snagama 1. i 3. armije sa tri pravca, neprijatelj je nastojao da se što prije izvuče i sačuva, koliko god više može, svoje divizije od još većih gubitaka radi posjedanja nove odbrambene linije na pravcima prema Slavonskom Brodu i Slavonskoj Požegi.

2. OSLOBOĐENJE SLAVONSKOG BRODA

U toku 13. i 14. aprila 34. njemački korpus se, pred frontom 1. armije, hitno povlačio na ranije izabrane i pripremljene položaje na liniji: s. Gorjani—Đakovo—Strizivojna—s. Jaruge, sa ciljem da na njoj zadrži 1. armiju do povlačenja njemačkog 21. armijskog korpusa iz doline rijeke Bosne, gdje su ga napadale i potiskivale divizije naše 2. armije. Jedinice tog korpusa (7. SS, 181. i 369. divizija i drugi njegovi dijelovi) držale su 14. aprila dolinu r. Bosne do Žepča i Zavidovića. Štab 34. njemačkog korpusa mogao je, prema potrebi, da angažuje njemačke snage iz doline r. Bosne, prema njihovom pristizanju u rejon Slavenskog Broda, što je i činio.

Štab 34. njemačkog korpusa je u odbranu ispred 1. armije postavio 22. i 41. njemačku diviziju, ostatke tvrđavske brigade »Kloc«, oslabljene 12. i 3. ustaško-domobrasku diviziju i dijelove bjelogardejskog Ruskog korpusa; na prostoru Slavenskog Broda i Pleternice nalazile su se jedinice njemačke policijske divizije »Stefan« i slabije ustaške snage; u Slavonskoj Požegi — dvije ustaške brigade; Štab 34. korpusa bio je u Slavonskom brodu.

8) Izvod iz operacijskog dnevnika 5. divizije, Zbornik XI/1, 83 i napomena 6. na str. 385 istog Zbornika.

Nakon ovladavanja linijom Vinkovci—Županja, 1. armija je nastavila da goni neprijatelja i 14. aprila predveče bila je u slijedećem rasporedu: 1. proleterska divizija izbila je u rejon Gorjana i Đakovačke Satnice, razbila zdug 3. ustaško-domobranske divizije i ovladala ovim selima; 21. divizija u maršu ka Đakovu napala je grad iz pokreta, ali je odbijena i zadržana ispred njega; 48. divizija zadržana je otporom neprijatelja istočno od Strizivojne; 5. divizija i dijelovi 17. divizije zaustavljeni su istočno od s. Beravci; 6, 11, 42. i glavnina 17. divizije stigle su na prostoriju: Mikanovci—Babina Greda—Gradište—Retkovci; 2. tenkovska i Konjička brigada bile su u Vinkovcima gdje se nalazio i Štab armije.

Tako su se, 14. aprila pred mrak, u dodiru sa neprijateljem nalazile četiri divizije 1. armije, dok su ostale četiri divizije bile prikupljene u drugom ešelonu, očekujući dalja naređenja (2. i 22. divizija izašle su iz sastava 1. armije).

Treća armija se 14. aprila nalazila u borbi na liniji Našice—Donji Miholjac. Šesti slavonski korpus (12. i 40. divizija) djelovao je neposredno u pozadini neprijateljskog fronta, na južnim padinama Papuka i na Krndiji. Dijelovi ovog korpusa će, dejstvom iz bliže pozadine, olakšati nastupanje desnog krila 1. armije na pravcu Pleternica—Slavonska Požega.

U takvoj situaciji armija je dobila zadatak da što prije zauzme Slavonski Brod i Slavonsku Požegu i da nastavi gonjenje neprijatelja u pravcu Nove Gradiške i Pakraca.

Na osnovu podataka prikupljenih o neprijatelju u prethodnoj operaciji i njegovog brzog povlačenja poslije gubitka Vinkovaca i Županje, Štab armije nije računao na jači otpor neprijatelja sve do Slavonskog Broda, pa je ujutro 15. aprila naredio divizijama da produže gonjenje neprijatelja i da 16. aprila zauzmu Slavonski Brod, Pleternicu i Slavonsku Požegu. Težište napada bilo je na pravcu Strizivojna—Slavonski Brod (četiri divizije); na pravac Đakovo—Pleternica—Slavonska Požega određene su dvije divizije, dok su dvije divizije ostavljene u drugom ešelonu armije, s tim da se upotrijebe prema razvoju situacije.

Međutim, razvoj borbi je već 15. aprila, na liniji Đakovo—Strizivojna—Jaruge, pokazao da je Štab armije nerealno procijenio namjere i mogućnosti neprijatelja, jer je 34. njemački korpus, i pored osjetnih gubitaka u sremskoj operaciji, morao da brani Slavonski Brod sve dok se njemačke jedinice ne izvuku iz doline rijeke Bosne.

Došavši do novih podataka o zadacima i mogućnostima neprijatelja, Štab armije već u toku 15. aprila orijentiše glavninu svojih snaga na pravac Đakovo—Pleternica, radi obuhvata Slavonskog Broda i bržeg prodora ka Pakracu i Daruvaru.⁹⁾ Tako su na pravcu Strizivojna—Slavonski Brod ostale samo 5. i 17. divizija. Peta divizija napadala je pravcem s. Beravci—s. Andrijevi—s. Sapci—s. Vranovci—Slavonski Brod, a 17. divizija južnije, pravcem Jaruge—s. Sredanci—s. Ruščica—Slavonski Brod.

9) Pošto su u borbama 16. i 17. aprila savladale jak neprijateljski otpor na liniji s. Budrovci—Strizivojna—Vrpolje, 42. i 48. divizija krenule su pravcem Đakovo—Pleternica radi napada na neprijatelja u Slavonskoj Požegi. One su ovaj grad oslobodile 21. aprila (operacijski dnevnic 42. i 48. divizije, Zbornik XI/1, 84 i 85).

Kao prethodnica divizije 1. jugoslovenska brigada noću 14/15. aprila izvršila je napad na neprijatelja kod sela Beravci, ali bez uspjeha. Petnaestog aprila napad je obnovljen sa 1. jugoslovenskom i 4. krajiškom brigadom. Četvrta krajiška brigada napadala je sjeverno od Beravaca i u toku dana prešla potok Moravnik, ali je na željezničkoj pruzi kod Matu-sovićevog stana zadržana jakom pješadijskom i artiljerijskom vatrom. Prva jugoslovenska brigada, podržana četom tenkova, nije uspjela da probije odbranu neprijatelja istočno od Beravaca. U toj borbi izgubili smo dva tenka. Noću 15/16. aprila 5. divizija je zajedno sa 6. proleterskom brigadom 17. divizije ponovo napala neprijatelja, ali nije uspjela da ovlada selom. Na tom odsjeku branio se 1230. puk 41. njemačke divizije.

Kako je noću 15/16. aprila zauzeto Đakovo, a da bi se kod Beravaca izbjegle teške frontalne borbe, Stab armije je noću 16/17. aprila prebacio 5. diviziju sjeverno od ceste Vrpolje—Slavonski Brod i naredio joj da nastupa preko sela Novo i Staro Topolje, obuhvatajući sa sjevera neprijateljsku odbranu na komunikacijama prema Slavanskom Brodu. Međutim, gubitkom Đakova, Strizivojne i Vrpolja, 22. njemačka divizija povučena je za odbranu Pleternice, a poslije podne 17. aprila 41. divizija, 963. tvrđavska brigada i 3. ustaško-domobranska divizija povučene su na liniju sela Lapovci—Novo i Staro Topolje—Oprisavci.

Napad na ovu neprijateljsku liniju izvršile su 5. i 17. divizija 18. aprila u 17 časova. No, i ovdje je glavnina divizija morala frontalno napadati — 1. i 4. krajiška brigada napale su Staro i Novo Topolje, dok je 1. jugoslovenska brigada napadala pravcem šuma Surduk—Djedov Dol—k. 192 (selo Lapovce zauzela je 48. divizija). Lijevo od Starog Topolja do Save napadala je 17. divizija. Zbog oskudice u municiji za artiljeriju sovjetske proizvodnje, izostala je snažnija podrška pješadiji, koja nije uspjela da probije jaku odbranu neprijatelja. U toj borbi 5. divizija imala je 14 poginulih i 68 ranjenih.

Pošto se 18. aprila iz doline r. Bosne na desnu obalu prebacila i posljednja divizija iz sastava 21. armijskog korpusa — 7. SS divizija »Princ Eugen« — Stab 34. armijskog korpusa povukao je 41. diviziju i druge jedinice na novu odbrambenu liniju, bliže Slavanskom Brodu, u visini sela Korđuševci, Vranovci i Ruščica. Osjetivši da se neprijatelj povlači, 5. i 17. divizija su u toku 19. aprila gonile njegove zaštitnice, koje su na pravcu 5. divizije dale nešto jači otpor kod sela Garčina, Selna i Trnjani.

Obezbeđujući užurbanu evakuaciju Slavanskog Broda, njemačka 41. divizija uporno se branila na posljednjim odbrambenim položajima pred gradom. U toku 20. aprila vođene su teške borbe, osobito za sela Ježevik, Podvinje i Podvinsko Bukovlje, a kod 17. divizije za Gornju Vrbu. Neprijatelj je vršio protivnapade, a izdašno ga je pomagala artiljerijska i minobacačka vatra. Oko 20 časova toga dana jedinice obiju divizija probile su se u grad i nastavile ulične borbe koje su trajale do 23 časa, kad je grad oslobođen.

U borbi za Slavonski Brod 5. divizija nanijela je neprijatelju osjetne gubitke: izbacila je iz stroja oko 1.400, a zarobila 150 vojnika, zaplijenila 2 topa, 34 puškomitraljeza, 680 pušaka, 46 automata, 124.000 puščane municije, skladište artiljerijske municije u kojem je nađeno dosta isprav-

nih granata za topove njemačke i sovjetske proizvodnje, te su ovom municijom popunjene artiljerijske jedinice koje su imale odgovarajuća oruđa.

Peta divizija u borbama od 15. do 20. aprila imala je 162 poginula i 345 ranjenih.¹⁰⁾

Naša avijacija u toj operaciji manje je podržavala dejstva kopnenih snaga nego u proboju sremskog fronta, jer je i ona, kao i artiljerija, raspolagala sa malo municije. Veoma malo municije imala je i 2. tenkovska brigada.

Od povlačenja sa sremskog fronta neprijatelj je na komunikacijama ostavljao pravu pustoš. Specijalnom mašinom kidao je pragovao željezničke pruge i onesposobljavao je za saobraćaj, a na cestama rušio mostove i propuste i oko njih postavljao mine. Naši mineri su te mine pronalazili i neutralisali, ali je bilo i gubitaka. Inženjerijske jedinice brzo su opravljale i gradile propuste i mostove i obezbjeđivale pokret ka frontu artiljerije i drugih težih dijelova.

3. BORBE NA RIJECI ILOVI

(25. 4—3. 5. 1945)

Poslije oslobođenja Slavenskog Broda i Slavonske Požege 1. armija dobila je zadatak da produži nastupanje prema Zagrebu.

Koristeći slobodnu teritoriju 6. slavenskog korpusa, Štab armije je u vremenu od 22. do 24. aprila preko Slavonske Požege u širi rejon Pakraca prebacio 5, 6, 11, 42. i 48. diviziju, tenkovsku i konjičku brigadu. Prva proleterska i 21. divizija nastupale su pravcem Slavonki Brod—Nova Gradiška—Okučani, dok je 17. divizija prešla u sastav 3. armije.

Poslije gubitka Virovitice, Slavenskog Broda i Banje Luke, neprijateljske snage užurbano su pripremale novu odbranu na liniji: Drava—Bilogora—rijeka Ilova—Pakračka Poljana—Novska—Jasenovac—rijeka Una (do Bosanskog Novog). Na tom frontu Nijemci su namjeravali da zadrže nastupanje 3, 1. i 2. armije radi dobitka u vremenu i izvlačenja svojih snaga u pravcu Austrije. Organizacija odbrane na frontu između Drave i Save povjerena je Štabu 21. armijskog korpusa, pod čiju su komandu stavljene sve jedinice između Drave i Save — ukupno 16. divizija.

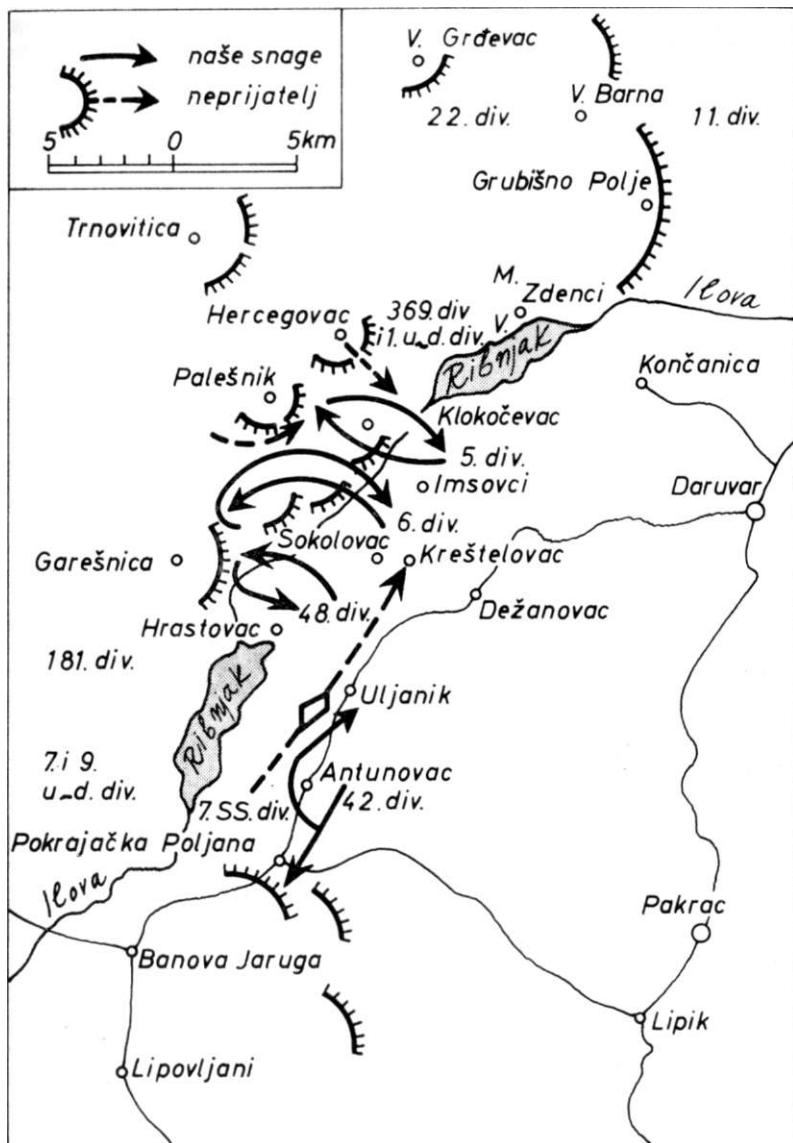
Neprijatelj je do 26. aprila izvršio grupisanje i raspored svojih snaga.

Pred frontom 1. armije nalazile su se neposredno u odbrani četiri njemačke i pet ustaško-domobrantskih divizija i jedna njemačka brigada, i u rezervi njemačka 7. SS divizija »Princ Eugen«.¹¹⁾

10) Operacijski dnevnik 5. divizije, Zbornik XI/1, 83. U jednom momentu naša avijacija je 19. aprila u 14 časova kod s. Selna greškom bombardovala komoru 1. krajiške brigade, koja je bila na maršu na cesti. Od toga smo imali 8 mrtvih i 60 ranjenih.

11) Na frontu pred 1. armijom nalazile su se njemačke 22, 369, 181. i 41. divizija i 1, 3, 7, 8. i 9. ustaško-domobrantska divizija.

Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije 1944—1945, Vojnoistorijski institut, Beograd 1957, str. 683 (ubuduće Završne operacije, str. —).

Borbe na Ilovi (25. 4—3. 5. 1944)

Prva armija imala je tada sedam divizija, tenkovsku, konjičku i inžinjerijsku brigadu. Već sam spomenuo da smo oskudijevali u artiljerijskoj municiji sovjetske proizvodnje, pa artiljerijske jedinice nisu mogle dati odgovarajuće efekte. Isto tako tenkovska brigada imala je malo topovske municije i nije joj bilo stigo ljetno mazivo za tenkove.

Bez potpunijih podataka o neprijatelju, a u želji da se odmah nastavi uništavanje i gonjenje neprijatelja i da se što prije stigne do Zagreba,

Štab armije je u svojoj zapovijesti od 24. aprila naredio da 5. 6. i 48. divizija forsiraju Ilovu na odsjeku s. Končanica—s. Hrastovac radi obuhvata neprijateljskih snaga u dolini Save, na sektoru Novska—Kutina; da 42. divizija nastupa prema Pakračkoj Poljani, a 1. i 21. divizija prema Novskoj i Banovoj Jaruzi.¹²

Peta divizija 25. aprila stigla je nadomak Ilove, na prostoriju s. Imsovci (1. jugoslovenska brigada), s. Stražanac (1. krajiška brigada), s. Končanica (4. krajiška brigada), s. Dežanovac (artiljerijska brigada) i uveče istog dana na odsjeku Imsovci—Končanica smijenila Virovitičku brigadu 40. divizije. Sa 1. jugoslovenskom i 1. krajiškom brigadom u 1. ešelonu 5. divizija je u 3 časa 26. aprila u rejonu Crni lug pod borbom forsirala Ilovu. Savlađujući žestok otpor i protivnapade neprijatelja, zauzela je s. Klokočevac, dio s. Veliki Zdenci i šumu Zdenački gaj, obezbijedivši tako mostobran širine 8 km, a dubine do 4,5 km. U toku dana u borbu je stupila i 4. krajiška brigada. Divizija je tog dana imala 18 mrtvih i 96 ranjenih. Istog dana lijevo od nje 6. proleterska divizija osvojila je mostobran na Ilovi, približno iste veličine, a 48. divizija se pripremala za prelaz rijeke.

Slijedećeg dana borbe na mostobranu kod obje naše divizije protekle su u obostranim napadima koji su prelazili i u borbu prsa u prsa, a pojedini položaji preotimani su više puta. Naše jedinice napadale su prema s. Hercegovac, ali su bile zadržane. U svojim protivnapadima neprijatelj je uvodio nove snage i podržavao ih jakom artiljerijskom vatrom. U odbijanju tih protivnapada artiljerija divizije efikasno je pomagala borbu pješadijskih jedinica i neprijatelju nanijela osjetne gubitke. Toga dana neprijateljska avijacija izviđala je bojište, pa je i protivavionski divizion bio aktivan. Neprijatelj je na mostobranu divizije povratio k. 140 (V. brdo) i dio šume Zdenački gaj, zaključno sa cestom V. Zdenci—Hercegovac.

Težinu borbi 27. aprila potvrđuju i gubici 5. divizije: ona je imala 54 poginula, 133 ranjena i 48 nestalih. Gubici neprijatelja bili su takođe veliki; naši su zaplijenili 2 puškomitraljeza, 13 pušaka, 4 automata i preko 5.000 metaka; uništili su 1 top, 2 minobacača, 3 mitraljeza i 2 kamiona.¹³

Toga dana na mostobran lijevo od 6. proleterske divizije, prebacila se 48. divizija. Ona je po podne otpočela borbu prema Garešnici, dospjela je do k. 137 i k. 133. i tu je zadržana.

U noći 27. aprila 4. krajiška i 1. jugoslovenska brigada izvele su snažan napad na neprijatelja u s. Hercegovac i do 4 časa 28. aprila zauzele selo. Oko 6 časova toga dana neprijatelj je od Palešnika i sjeverozapadno od Hercegovca izvršio jak protivnapad i primorao obje brigade da se povuku na polazne položaje, na kojima je borba nastavljena. Tog jutra 1. krajiška brigada u napadu potisnula je neprijatelja 500 m sjeverno od ceste u Zdenačkom gaju.

12) Zapovijest Štaba 1. armije od 24. aprila 1945, Zbornik XI/1, 94.

13) Operacijski dnevnik 5. divizije, Zbornik XI/1, 104.

Rano ujutro neprijatelj je izvršio protivnapad na sve naše jedinice na mostobranu. Ovaj protivnapad bio je sinhronizovan sa protivnapadom 7. SS divizije »Princ Eugen«, koji je izveden iz rejona Pakračke Poljane pravo na sjever. Cilj protivnapada bio je da se zaustavi nastupanje 1. armije i time olakša namjeravano plansko povlačenje sopstvenih snaga od Ilove prema Čazmi i dalje na zapad. Osobito opasan bio je napad 7. SS divizije »Princ Eugen«, jer je bio usmjeren na za nas izuzetno osjetljivom pravcu — u bok i pozadinu divizija 1. armije koje su se borile na mostobranu. Njen udar bio je iznenađan i uz to veoma jak. Pod njim su se našle 7. i 16. brigada 42. divizije, koje su se u neredu i brzo povlačile.¹⁴ Brzim prodorom 7. SS divizije u pravcu Kreštelovca i Sokolovca bila je ugrožena pozadina 48. 6. i 5. divizije, a pod njenim direktnim udarom mogle su se naći sve artiljerijske jedinice, bolnice i drugi teži dijelovi ovih naših divizija. Zbog toga je Štab armije naredio da se divizije povuku sa mostobrana, s tim da u Kreštelovac i Sokolovac hitno upute lake jedinice.

Oko 12 časova 28. aprila izbio je u Kreštelovac 13. puk 7. SS divizije. Sa njim je borbu prihvatila Konjička brigada i 2. bataljon 1. jugoslovenske brigade, koji je upravo bio pristigao sa ilovskog mostobrana. Ove jedinice pomogle su Artiljerijsku brigadu 6. proleterske divizije, koja se do tada sama borila sa vrhom napadnog klina 13. puka. U 13 časova upućen je za Kreštelovac i jedan bataljon 4. krajiške brigade, a u to vrijeme stigle su u Sokolovac lake jedinice 6. proleterske divizije. Međutim, 13. puk 7. SS divizije je nakon izbijanja u Kreštelovac zaokrenuo na zapad i već po podne prešao Ilovu, na putu za Garešnicu.

Povlačenje 5. divizije sa mostobrana proteklo je pod borbom, ali je dobro izvedeno. Prva krajiška povukla se do 19.30 časova i posjela položaje na lijevoj obali Ilove, od Ražljeva do Crnog luga, odakle je štitila povlačenje 4. krajiške i 1. jugoslovenske brigade. Četvrta krajiška stigla je u Kreštelovac u 23 časa, a 1. jugoslovenska brigada u Sokolovac. Artiljerijska brigada 5. divizije i druge jedinice divizije na vrijeme su se povukle na prostoriju Brestovac—Končanica.

U borbama na mostobranu 28. aprila 5. divizija imala je 35 poginulih i 171 ranjenog.

Svojim protivnapadom 7. SS divizija »Princ Eugen« postigla je izvanredan uspjeh: ona je za tri dana odložila prodor 1. armije prema Čazmi.

U novonastaloj situaciji Štab 1. armije je odlučio da divizijama pruži neophodan odmor i omogućiti da se pripreme za opšti napad, za koji je predviđeno da otpočne 2. maja. Međutim, neprijatelj je uveče 30. aprila otpočeo da povlači svoje snage sa fronta na Ilovi, pa je Štab armije naredio divizijama da odmah krenu u napad.

14) Operacijski dnevnik 42. divizije, Zbornik XI/1, 100.

4. GONJENJE NEPRIJATELJA U PRAVCU ZAGREBA I CELJA I IZBIJANJE 5. DIVIZIJE NA JUGOSLOVENSKO-AUSTRIJSKU GRANICU

U borbama od Ilove na zapad nastaje period u kome naše jedinice u vremenu od 1. do 15. maja 1945, bez predaha i odmora, napadaju neprijateljske snage, ne dozvoljavajući im da se, kako je to namjeravala njemačka komanda, organizovano i sa što manje gubitaka povuku u Austriju. Doduše, sve do neposrednih borbi za Zagreb neprijatelj je uspijevao da odbranom na uzastopnim položajima, kombinovanom sa kratkim ali snažnim protivnapadima, postupno povlači svoje jedinice i da sačuva kontinuitet fronta. Ali, pritisnut stalnim napadima divizija 1. armije s fronta] snažnim dejstvima 2. i 3. armije na krilima njegovih glavnih snaga raspoređenih između Save i Drave, neprijateljev front se lomio. Uz to, otpočinjanjem 7. maja neposrednih borbi za Zagreb, njemačko komandovanje nije više uspijevalo da spriječi dezorganizaciju i paniku kod potčinjenih njemačkih i kvistlinških štabova i jedinica. Od toga vremena pa do 15. maja slabio je otpor neprijatelja, a pod udarima naših armija svakim danom povećavao se broj zarobljenih kompletnih neprijateljskih jedinica i visokih štabova. Padom Zagreba brojne neprijateljske snage bile su sabijene na relativno mali zemljišni prostor između Zagreba, Ptuja, Zidanog Mosta i Celja. Izbijanjem 3. armije pravcem Maribor—Dravograd na gornji tok Drave i njeno spajanje sa jedinicama 4. armije i 4. operativne zone u Koruškoj, osujećen je plan vrhovnog komandanta Jugoistoka generala Lera da se sa svojim snagama povuče u Austriju i bio je prisiljen na kapitulaciju.

Peta divizija je 1. maja bez borbe prešla r. Ilovu i ušla u sela Mali i Veliki Zdenčac i Pavlovac, a sutradan, u borbi sa neprijateljevim zaštitnicama, zauzela sela Ladisav i Dražica.¹⁵ Trećeg maja neprijatelj je pred 5. divizijom u selima Mala i Velika Trnovitica pružio jak otpor, po podne je prešao u protivnapad i odbacio 1. i 4. krajišku brigadu na desnu obalu potoka Trnovitice, a potom se naglo povukao iz oba sela. Jedinice divizije prešle su u nastupanje, pa je 1. krajiška brigada stigla u s. Berek, 1. jugoslovenska brigada u s. Simljanica, a 4. krajiška brigada zadržala se u Trnovitici, u rezervi divizije. Savlađujući otpor neprijatelja na uzastopnim položajima, divizije 1. armije stigle su uveče 4. maja u dolinu r. Česme. Peta divizija izbila je u s. Stefanje. Neprijatelj je na Česmi porušio sve mostove, a njenu desnu obalu posjela su njemačka 41, 181. i 369. divizija i 1. i 7. ustaško-domobranska divizija¹⁶,

Pošto je u toku noći i zore 5. maja osposobila tri pješačka mosta, 1. jugoslovenska brigada zauzela je mostobran na Česmi, kod s. Kobal razbila je dijelove njemačke 369. divizije i u gonjenju neprijatelja pravcem s. Farkaševac—šuma Jelašina pod borbom je oslobodala s. Srpska Kape-la. Iza nje se kretala 1. krajiška brigada, čije su jedinice takođe vodile

15) Noću 30. aprila na 1. maj sa fronta na Ilovi, ispred 5. i 6. divizije, povukla se u pravcu Čazme njemačka 369. divizija, a na frontu su ostale 1, 8. i 9. ustaško-domobranska divizija (Zbornik XI/1, 131).

16) Pred frontom 3. armije na bjelovarskom pravcu, nalazile su se njemačke 11. poljska vazduhoplovna i 22. divizija i 5. ustaško-domobranska divizija, a na koprivničkom pravcu nalazio se 15. kozački korpus (Završne operacije, str. 681).

manje borbe sa zaostalim dijelovima neprijatelja, a 4. krajiška brigada, vi rezervi divizije, stigla je uveče 5. maja u Farkaševac.

U toku 6. maja 5. divizija je vodila oštru borbu kod sela Gradec i I'avlovec, odakle je po podne protjerala neprijatelja i sa 1. krajiškom i 1. jugoslovenskom brigadom stigla na liniju s. Hruškovića—s. Lukovo, uputivši izviđačke jedinice u pravcu povlačenja neprijatelja.

U borbama od 2. do 6. maja artiljerijska brigada i druge artiljerijske jedinice divizije uspješno su podržavale njene pješadijske jedinice.

Gubici 5. divizije u borbama od 2. do 6. maja bili su 129 poginulih, 421 ranjen i 15 nestalih. Neprijatelj je, po procjeni, imao preko 300 poginuliv, više ranjenih i 3 zarobljena. Naše jedinice su zaplijenile 5 topova, 2 traktora, 50 automatskih oruđa, 17 minobacača 81 mm, 150 pušaka i druge opreme.¹⁷

Ovi podaci potvrđuju da su borbe bile oštre i da je neprijatelj uspio da se organizovano povlači, mada su pojedine njegove manje jedinice zostajale i morale se probijati. Po neznatnom broju zarobljenih kod svih naših divizija, vidi se da je neprijatelj bio riješen da se uporno bori kako bi se povukao preko jugoslovensko-austrijske granice.

Šestog maja divizije 1. armije dostigle su liniju s. Gornji i Donji Tkalec—s. Lukovo—Vrbovec—s. Lonjica—s. Lupoglav—s. Kloštar—Ivančić, a 7. maja Štab 1. armije izdao je zapovijest za oslobođenje Zagreba u sadejstvu sa jedinicama 2. armije. Peta i 11. divizija dobile su zadatak da istovremeno prodru u dolinu r. Krapine i prema Zaprešiću i tako presijeku komunikacije koje od Zagreba izvode na sjever.¹⁸

Dok su dijelovi 1. armije 8/9. maja ušli u Zagreb, 5. i 11. divizija dejstvovala su u naznačenom pravcu. Sedmog maja 1. krajiška i 1. jugoslovenska brigada vodile su borbu kod s. Šalovec i s. Kolenica sa dijelovima njemačke 181. divizije i 1. ustaško-domobranske divizije, koje su se poslije žilavog otpora povukle na zapad. Brigade su dostigle liniju s. Polonje—s. Novo Mjesto. Četvrta krajiška brigada marševala je iza 1. krajiške. U selu Valetić jedna njemačka jedinica, jačine 150 vojnika, koja je zaostala od svoje glavnine, napala je komoru i sanitet brigade, zauzela selo, ali se ubrzo morala povući, pretrpjevši pri tom gubitke. Brigada je uveče 7. maja stigla u s. Topličica.

Toga dana izbačeno je iz stroja oko 250, a zarobljeno 30 neprijateljskih vojnika, dok je 5. divizija imala 16 mrtvih i 80 ranjenih.

Osmog maja brigade 5. divizije čistile su prostoriju s. Kolenica—s. Dvorišće—s. Valetić—s. Gornja Topličica od zaostalih neprijateljskih jedinica, izbacile su iz stroja oko 400, a zarobile 536 neprijateljskih vojnika, inedu kojima i štab njemačkog bataljona. Mi smo imali 43 mrtva i 94 ranjena.¹⁹ Devetog maja prethodnice 1. krajiške brigade razbile su kod s. Marija Bistrica manju neprijateljsku jedinicu, poslije čega je divizija,

17. Operacijski dnevnik 5. divizije, Zbornik XI/1, 109, 113. i 119.

18) Zapovijest Štaba 1. armije od 7. maja 1945. za oslobođenje Zagreba, Zbornik XI/1, 117.

19) Operacijski dnevnik 5. divizije, Zbornik XI/1, 126.

bez dodira sa neprijateljem, stigla na prostoriju s. Donja Stubica—s. Oroslavje—s. Stubičke Toplice.

Od toga vremena četiri divizije 1. armije — 11, 5, 21. i 48. nastavile su gonjenje i zarobljavanje krupnih njemačkih i kvislinških snaga opštim pravcem Klanjec—Celje—Šoštanj—Crna—državna granica, na koju su od pravca Maribora i Dravograda stizale divizije 3. armije, sa zadatkom da neprijatelju spriječe povlačenje u Austriju.²⁰⁾

U maršu komunikacijom Donja Stubica—s. Tuhelj—s. Kumrovec—s. l'odčetrtek—Smarje—Celje, u koje je stigla do 18 časova 12. maja, 5. divizija nije bila u dodiru sa neprijateljem. Naime, ispred nje marševala je 11. divizija, koja je u zoru 12. maja stigla u rejon Celja, gdje je iznenadila jake neprijateljske snage i zajedno sa 16. divizijom 3. armije prisilila ih na kapitulaciju.

Ujutro 13. maja Štab 5. divizije uputio je u Šoštanj 4. krajišku brigadu. Zajedno sa jedinicama 3. armije i slovenačkim jedinicama ona je u toku 13, 14. i 15. maja učestvovala u razoružanju neprijateljskih jedinica i u prikupljanju ratnog plijena; 14. maja 1945. preko s. Crna izbila je na jugoslovensko-austrijsku granicu i na njoj pobola zastavu nove Jugoslavije.

U vremenu od 13. do 15. maja druge jedinice 5. divizije na prostoru Celja i Velenja prikupljale su neprijateljske vojnike i sabirale ratni materijal.

Petnaestog maja prestao je svaki otpor neprijatelja. Jugoslavija je bila oslobođena.

U sastavu 1. armije 5. divizija je u završnim operacijama za konačno oslobođenje zemlje, u vremenu od 4. aprila do 15. maja 1945. godine, uspješno izvršila svoje zadatke. Ona je to činila samoprijegorno, smjelo i poletno, sa jedinom željom i mišlju da se neprijatelj što prije pobijedi i da što prije bude oslobođena sva naša zemlja.

Vrhovni komandant naše armije maršal Tito pohvalio je jedinice 1. armije, a među njima i 5. diviziju, za uspješan proboj sremskog fronta i za oslobođenje Zagreba.

20) Jedinice 3. armije 10. maja zauzele su Maribor, 12. maja Dravograd i njegovu širu okolinu (Završne operacije, str. 711—715).

S A D R Z A J

UVOD	-----	Strana 5

G l a v a I

BORBE 5. KRAJIŠKE UDARNE DIVIZIJE OD FORMIRANJA DO 20. JANUARA 1943. GODINE

1. Napad na Sanski Most	-----	15
2. Blokada Sanskog Mosta	-----	22

G l a v a II

DIVIZIJA U ČETVRTOJ NEPRIJATELJSKOJ OFANZIVI

1. Odbrambene borbe na pravcu Vrhpolje—Paunovac	-----	26
2. Odbrambene borbe na pravcima Ključ—Glamoč i Mrkonjić-Grad—Janj— —Kupreško polje	-----	37

G l a v a III

U CENTRALNOJ BOSNI I BOSANSKOJ KRAJINI U RANO PROLJEĆE 1943. GODINE	-----	46

G l a v a IV

NAPORI 5. UDARNE DIVIZIJE ZA SADEJSTVO OPERATIVNOJ GRUPI DIVIZIJA VRHOVNOG ŠTABA

1. Marš divizije na rijeku Bosnu i na mostarsku prugu	-----	53
2. Napad divizije na željezničku prugu Visoko—Lašva i prelazak u istočnu Bosnu	-----	60
3. Borbe divizije u istočnoj Bosni	-----	63

G l a v a V

DEJSTVA 5. UDARNE DIVIZIJE U CENTRALNOJ BOSNI

1. Uslovi za vođenje borbenih dejstava	-----	68
2. Borbena dejstva divizije do kraja avgusta 1943.	-----	72
Napad na aerodrom Rajlovac	-----	75
Oslobođenje Bugojna	-----	78

3. Popuna divizije novim borcima i rad na njenom daljem kadrovskom i organizacijskom jačanju — — — — — — — — — —	83
4. Borbe na sektoru Travnik—Busovača—Visoko — — — — — — — — — —	85
5. Dolazak 10. krajiške brigade u sastav divizije — — — — — — — — — —	88

G l a v a VI

MANEVAR DIVIZIJE U SANDŽAK

1. Cilj upućivanja divizije u Sandžak — — — — — — — — — —	91
2. Oslobođenje Višegrada, Rudog i Priboja — — — — — — — — — —	92
3. Borbe na pravcu Užica ii Sjenice — — — — — — — — — —	97

G l a v a VII

BORBE DIVIZIJE U TOKU NJEMAČKE OFANZIVE I NJEN BORAVAK
NA PROSTORU KALINOVIK—FOČA—GORAŽDE

1. Opšta situacija i plan njemačke operacije »Kugelblic« — — — — — — — — — —	103
2. Borbe 5. divizije na pravcu Prijepolje—Višegrad — — — — — — — — — —	105
3. Proboj 5. divizije iz okruženja — — — — — — — — — —	108
4. Divizija u operaciji »Šnešturm« — — — — — — — — — —	116
5. 5. divizija na prostoriji Kalinovik—Foča—Goražde — — — — — — — — — —	129
6. Rad u jedinicama i među narodom — — — — — — — — — —	132

G l a v a VIII

PRODOR 2. PROLETERSKE I 5. UDARNE DIVIZIJE U SRBIJU

1. Opšta situacija u Srbiji i zadatak 2. i 5. divizije — — — — — — — — — —	135
2. Borbe 2. proleterske divizije na lijevoj obali Lima — — — — — — — — — —	142
3. Forsiranje Lima — — — — — — — — — —	144
4. Borbe na mostobranu — — — — — — — — — —	147
5. Prodor Udarne grupe do Ibra — — — — — — — — — —	149
6. Pokušaj Udarne grupe da forsira Ibar — — — — — — — — — —	156
7. Dejstva na prostoriji Rudno—Ivanjica—Dragačevo — — — — — — — — — —	166

G l a v a IX

PRODOR UDARNE GRUPE NA PROSTORIJU JELOVA GORA—PL.
POVLEN

1. Borbe do linije Užice—Požega — — — — — — — — — —	181
2. Prelazak komunikacija Višegrad—Užice—Požega — — — — — — — — — —	187
a) Prelazak 2. divizije preko komunikacije Užice—Požega — — — — — — — — — —	187
b) Prelazak 5. divizije preko komunikacije Višegrad—Užice — — — — — — — — — —	189
3. Borbe na prostoru Jelova gora—pl. Povlen—Kosjerić — — — — — — — — — —	195
4. Odstupanje na planinu Taru — — — — — — — — — —	206

POVLAČENJE UDARNE GRUPE U CRNU GORU

Stran

1. Povlačenje sa Tare, borbe na Zlatiboru i prema planini Goliji — — —	21
2. Prelazak komunikacija Prijepolje—Sjenica, borbe na planini Jadovniku i spajanje sa jedinicama 2. korpusa — — — — — — — — — —	22

G l a v a X I

DRUGI PRODOR U SRBIJU

1. Borbe u Sandžaku i pripreme za prodor u Srbiju — — — — —	23
2. Slamanje neprijateljske ofanzive na pravcu Peć—Andrijevica—«Berane —	24
3. Nastupni marš kroz novopazarski Sandžak i forsiranje Ibra — — — —	24
4. Razbijanje četničkih korpusa na Kopaoniku — — — — — — — —	25
5. Dejstva u južnoj Srbiji — — — — — — — — — — — —	25

G l a v a X I I

PRODOR u SUMADIJU

1. Dejstva do linije Užice—Požega — — — — — — — — — —	26
2. Napad na Užice — — — — — — — — — — — — — —	26
3. Oslobođenje Arandelovca — — — — — — — — — — — —	27
4. Dejstva na prostoru Arandelovac—Topola—Kosmaj — — — — — — —	27

G l a v a X I I I

U BORBAMA ZA OSLOBOĐENJE BEOGRADA

1. Spajanje sa jedinicama Crvene armije, oslobođenje Topole i Mladenovca —	28
2. U borbama za oslobođenje Beograda — — — — — — — — — —	28
3. Preformiranje divizije — — — — — — — — — — — — —	29

G l a v a X I V

NA SREMSKOM FRONTU

1. Obostrani značaj sremskog fronta i uslovi ratovanja — — — — —	30
2. Dejstva 5. divizije u napadu na liniju Sotin—Orolik—Otok — — — —	30
3. Njemačke ofanzivne akcije u Sremu u januaru 1945. — — — — —	31
4. Period zatišja i pripreme za proljetne ofanzivne operacije — — — —	32

G l a v a X V

U OPERACIJAMA ZA KONAČNO OSLOBOĐENJE ZEMLJE

1. Sremska operacija — — — — — — — — — — — — —	
2. Oslobođenje Slavenskog Broda — — — — — — — — — — —	3J
3. Borbe na rijeci Ilovi — — — — — — — — — — — — —	
4. Gonjenje neprijatelja u pravcu Zagreba i Celja i izbijanje 5. divizije na jugo-slovensko-austrijsku granicu — — — — — — — — — — — —	

Tehnički urednik
Nikola SAVIC

Jezički redaktor
Vera PRELEVIC, profesor

Korektor
Dušan VESIC